

ДОСЛІДЖЕННЯ БУСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ У 2015 РОЦІ

Петро Довгань, Наталія Стеблій

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, e-mail: nstebliy@ukr.net*

Публікуються матеріали з археологічних досліджень Буського археологічного комплексу у 2015 р. Охарактеризовано виявлені деструкції та подано час їхнього функціонування.

Ключові слова: Буський археологічний комплекс, Буськ, городище.

Влітку 2015 р. Буська археологічна експедиція Інституту археології Львівського національного університету імені Івана Франка провела черговий польовий сезон на території Буського археологічного комплексу (м. Буськ Львівської області).

Об'єктом досліджень стало Мале городище і прилегла до нього територія – одна із складових літописного Бужська. Ділянка знаходиться у міському парку, неподалік від впадіння р. Полтви у Західний Буг і має вигляд конусоподібного останця висотою близько 8 м і діаметром майданчика на вершині близько 30 м (рис. 1).

У 1985 р. на цій пам'ятці археологічні дослідження проводила експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. Було розкрито 100 м² площі на глибину 1,7 м від рівня сучасної поверхні, виявлено низку археологічних об'єктів та значний рухомий матеріал [2. С. 289–290]. Однак під час підготовки до польового сезону жодних слідів цих матеріалів чи наукового звіту про дослідження у фондах колишнього Інституту суспільних наук, а нині Інституту українознавства ім. Івана Крип'якевича, нам віднайти не вдалося.

На майданчику Малого городища розкрито 36 м² площі. Під час розкопок встановлено, що культурні залишки сягали тут 2,5–2,7 м глибини. Під слабо сформованим дерновим шаром, товщиною до 8 см, був прошарок (до 30 см) навізного сірого ґрунту. Нижче від нього, починаючи з 0,2–0,3 м від рівня сучасної поверхні і до 1,2 м від рівня сучасної поверхні, прослідковано шар світло-сірого ґрунту, рівномірно перемішаного з розпливами білої глини із оборонного валу. Зазначимо, що із глибини 0,8 м, на товщину 30–40 см, ці розмиви переходили у біло-сірий прошарок. При цьому, у трьох квадратах (А 1–3), до глибини 1,0–1,5 м від рівня сучасної поверхні культурний шар зруйновано внаслідок земляних робіт початку 90-х рр., коли залишки торгового кіоску і літнього майданчика біля нього, які стояли тут у 60–80-х рр. ХХ ст., було зсунуто, за свідченнями очевидців, у спеціально викопані екскаватором ями.

Із глибини 1,35 м від рівня сучасної поверхні у непорушених квадратах, й із глибини 1,5 м – у порушених, простежено темно-сірий ґрунт

із рівномірними вкрапленнями дрібних часточок мергелю та незначною кількістю фрагментів керамічного посуду XII – першої половини XIII ст. Його товщина сягала 0,75–0,90 м. Із глибини 2,2–2,3 м від рівня сучасної поверхні зафіксовано шар чорного ґрунту, у якому практично не було керамічних знахідок. У нижній частині він переходив у передматериковий прошарок коричнево-чорного кольору товщиною 20–30 см. На глибині 2,5–2,7 м від рівня сучасної поверхні починався материк (рис. 2).

У розкопі виявлено 26 археологічних об'єктів (рис. 3).

Перший із них на момент виявлення був сприйнятий як залишки наземної споруди XII ст. – розвал її глиняних стін. Подальші дослідження дали можливість ідентифікувати цей об'єкт як оборонну споруду – вал, насипаний із сильно утрамбованої глини, який по краю оперізував центральний майданчик Малого городища. На гребені споруди виявлено численні сліди від дерев'яних укріплень, а також сліди руйнувань пізнішими вкопами. Висота валу – 1,4–1,6 м, зафіксована ширина при підосві – 6,8 м.

Досліджено також частину в'їзду на городище – як складову оборонного валу. Виявлено численні сліди від дерев'яних опор північно-східної стіни в'їзду, які дали можливість прослідкувати усю її довжину, а отже, й довжину самого в'їзду.

Над насипом валу, у його насипі та на гребені віднайдено численний рухомий матеріал, серед якого було й 11 наконечників стріл від арбалета (болтів), (рис. 4), фрагменти кружальних та ліпних посудин, цвяхи та цвяхи-ухналі, частина залізної шпори із шипом у вигляді зірки. Ці знахідки дозволили датувати час побудови та функціонування оборонного валу XIV ст.

Попередній аналіз отриманих результатів наводить на думку про те, що на цій ділянці Буська в XIV ст. існувало так зване городище “*motte and bailey*”, або “стіжкове городище” – залишки лицарського двору [3].

19 об'єктів (II–XVIII, XXI, XXIV) – переважно витягнуті тілопокладення на спині, що представляють три горизонти поховань християнського могильника (рис. 5; 6). Їх виявлено на глибині 2,0–2,9 м від рівня сучасної поверхні. Окремі з них частково порушені, одне – перепоховання, а два – представлені лише черепами. У похованні X було два плоскі камені під головою і великий підтрикутний – у ногах. Окремі трупопокладення супроводжувалися також долівковою поливаною плиткою коричневого, жовтого та зеленого кольору, якою викладали підлоги у церквах. Під час досліджень й опрацювання артефактів із цього могильника встановлено, що характер поховань та віднайдений рухомий матеріал практично ідентичні із старожитностями з Олешківського городища у Снятинському р-ні на Івано-Франківщині. У 80-х рр. XX ст. Богдан Томенчук віднайшов тут залишки дерев'яної ротонди (зокрема, багато цвяхів і рештки мозаїчної підлоги) та прицерковне кладовище із похованнями, які супроводжувалися каменями або керамічними плитками під головою, в ногах, або під головою та в ногах [4. С. 19–48]. Зважаючи на стратиграфію, характер виявленого матеріалу та аналогії з інших пам'яток, могильник на Малому городищі у Буську віднесено до другої

половини XII – першої половини XIII ст. Додамо, що 16 кістяків із поховань цього могильника взято на антропологічні дослідження.

Ще три об'єкти із закладеного на Малому городищі розкопу (XIX, XXII і XXIII), репрезентовані частинами котлованів заглиблених споруд, можливо жител, IX–X ст. (див. рис. 3).

Важливе значення у дослідженні Буського археологічного комплексу має більша частина котловану заглибленої споруди із збереженими розмірами 2,66×2,1 м (об'єкт XX), (див. рис. 3). Стінки котловану, орієнтованого стінами майже за сторонами світу, прямовисні, долівка рівна, втоптана. На ній були знахідки *in situ*: проколка з цілого рогу оленя та невеликий кам'яний точильний брусок. У його північно-східному куті зафіксовано рештки розвалу печі-кам'янки з дрібного та малого каміння. Під час дослідження заповнення віднайдено доволі значний рухомий матеріал, зокрема 13 фрагментів ліпної кераміки. На черені печі лежали два фрагменти боковин та нижня частина ліпного горщика (рис. 7). Крім цього, фрагмент боковини ліпної посудини віднайдено в одній із численних ямок на долівці біля череня. Черинь печі – округлої форми, діаметром 50 см, сильно випечений, дзвінкий, рівний, по краю мав товщину 2 см, посередині – 4 см. За виявленим інсінтим керамічним матеріалом, це заглиблене житло віднесено до празько-корчацької культури і датувано другою половиною VI ст.

Об'єкт XXV (див. рис. 3) – деструкція споруди заглибленого типу. Можливо, її котлован мав вісімкоподібну форму, на що вказував вигляд східної стінки. У заповненні об'єкта виявлено: фрагмент вінець ліпного горщика із наскрізним проколом під вінцями і рустом на тулубі; частину кам'яного розтирача; три фрагменти боковин ліпних посудин. Майже на долівці лежала половина великої миски. Незважаючи на такий кількісний рухомий матеріал, із датуванням об'єкта та культурною його приналежністю виникли певні труднощі. Попередньо його віднесено до пізньолатенського/ранньоримського часу існування пшеворської культури.

Останній зафіксований об'єкт (XXVI) – споруду господарського призначення – за характерними ознаками будівництва і рухомим матеріалом, віднесено до волинсько-люблінської культури (див. рис. 3). Додамо, що фрагменти керамічного посуду та знаряддя з кременю цієї культури віднайдено у культурному шарі розкопу.

У розкопі I – культурному шарі та заповненнях об'єктів – віднайдено значну кількість рухомого матеріалу. Найчисельнішу групу складають фрагменти ліпного посуду волинсько-люблінської, пшеворської, празько-корчацької та луки-райковецької культур, а також кружального посуду XII–XIV ст.

Значну історичну вартість має велика колекція долівкової плитки із церкви, а також інші різноманітні знахідки, зокрема, залізні наконечники стріл арбалетів (болти) і лука, ножі, скоби, цвяхи, ключі, частина циліндричного замка, кільце кольчуги, пряжки, кресало, шпора; бронзова накладка, свинцева куля для мушкета, частина бронзового дзвіночка та витий перстень; кам'яні точильні бруски, сланцеві та мергелеві пряслиця, в тому числі одне із

кириличним написом; кістяні лошила, проколки, прикраси, скребки та кільце; скляні намистини.

Одночасно із розкопом на вершині Малого городища, закладено траншею біля його підосви зі східного боку (розкоп II). Культурні залишки залягали тут на глибину 1,60–1,72 м від рівня сучасної поверхні. Під дерновим шаром, товщиною до 5 см був чорний ґрунт із залишками сучасного будівельного сміття. Нижче прослідковано темно-сірий ґрунт із залишками керамічного посуду XVII–XIX ст. і кам'яно-цегляну вимостку, під якою був шар спресованої білої глини товщиною 50–70 см. Судячи з конфігурації її залягання, цей прошарок потрактовано як рештки валу, який, можливо, має відношення до “стіжкового городища”. Із глибини 0,8 м від рівня сучасної поверхні починався темно-сіро-коричневий ґрунт, значно насичений фрагментами керамічного посуду XII – першої половини XIII ст. На глибині 1,3 м від рівня сучасної поверхні він переходив у чорний ґрунт, практично без культурних вкраплень. На глибині 1,40–1,45 м виявлено потужний перехідний горизонт, а під ним – материк (рис. 8).

У розкопі II виявлено п'ять археологічних об'єктів. Перший із них – частина кам'яно-цегляного мощення – паркової доріжки, забутована дрібним камінням на ширину 2,45 м і товщину 5 см, яке лежало на цегляній основі. Загальна товщина доріжки – 30 см. За характерними ознаками цілої цегли об'єкт датовано кінцем XVIII – початком XIX ст. У розкопі зафіксовано також округлу господарську яму XII ст., більшу частину котловану заглибленого житла X ст., частину долівки наземної споруди пізньолатенського/ранньоримського часу пшеворської культури.

У розкопі II – у культурному шарі та заповненнях об'єктів – виявлено значну кількість рухомого матеріалу. Найбільшу групу складають фрагменти кружальних посудин перших століть н.е. – XIV ст., а також інші знахідки, в тому числі, залізні шпора і скоба; фрагменти жорнового каменя, кістяні проколки та писала, фрагменти витих та гладких скляних браслетів.

Таким чином, у 2015 р. на Малому городищі і прилеглий до нього території вперше здійснено ґрунтовні та завершені наукові пошуки. До найважливіших здобутків польового сезону відносимо дослідження більшої частини наземної споруди із численним рухомим інсінним матеріалом пшеворської культури, що важливо для вивчення етнокультурної історії Верхнього Побужжя.

Виявлення житла другої половини VI ст. із рештками печі-кам'янки має першочергове значення для пошуку історичних витоків давнього Бужська. Науковий інтерес полягає ще й у тому, що на добре розкопаному еталонному поселенні празько-корчацької культури Ріпнів-II, що за 10 км на північний захід від Буська, усі виявленні у празько-корчацьких житлах печі були глинями [1]!

Віднайдено і досліджено перший християнський могильник, який разом із численними знахідками долівкової плитки (близько 300 одиниць), вказують на те, що на Малому городищі у другій половині XII – першій половині XIII ст. могла функціонувати перша церква.

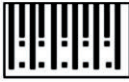

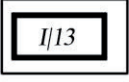

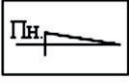

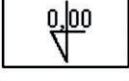

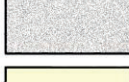

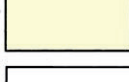

Непересічне значення для вивчення історичного розвитку Бужська мають рештки укріплення XIV ст. – залишки “стіжкового городища”.

Результати археологічних пошуків на Малому городищі дозволяють говорити про особливості цієї частини Буського археологічного комплексу не лише у топографічному та історичному аспектах, а й аспекті дослідницькому – як про перспективу для наукових досліджень.

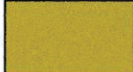
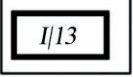

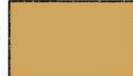
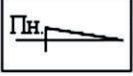
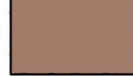

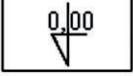

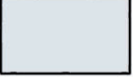

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баран В. Д.* Раннеславянское поселение у с. Рипнева (Рипнев II) на Западном Буге // МИА. – 1963. – № 108. – С. 351–365.
2. *Корчинский О. М., Петегирич В. М.* Изучение древнерусских городищ в Прикарпатье // АО 1986 г. – Москва, 1988. – С. 289–290.
3. *Панишко С.* Городища “*motte and bailey*” як перші лицарські двори Волині // МДАПВ. – 2012. – Вип. 16. – С. 205–215.
4. *Томенчук Б.* Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII–XIII ст. – Івано-Франківськ, 2005.

ІЛЮСТРАЦІЇ

1		вали	16		темно-сірий ґрунт із дрібними фракціями мергелю (горизонт могильника)
2		розкоп (його номер і рік проведення)	17		чорний ґрунт (похований горизонт)
3		шурф	18		чорний ґрунт із обсмаженим камінням сажею і опокою
4		напрямок на північ	19		світло-коричневий ґрунт
5		перекоп	20		заповнення поховальної ями
6		умовний репер	21		сірий ґрунт із рівномірними вкрапленнями материкової глини
7		рівень сучасної поверхні	22		материкова глина із вкрапленнями світло-сірого ґрунту
8		дерн	23		материкова глина із домішками сірого ґрунту
9		траншея, в яку згорнули кафе «Ластівка»	24		темно-сірий ґрунт із домішками материкової глини
10		сірий навізний ґрунт з уламками будівельного сміття	25		ліс (материк)
11		намиви з валу	26		черинь
12		біла глина (розвал споруди?)			
13		вал			
14		сірий ґрунт			
15		сірий ґрунт із прожилками білої глини			

Умовні позначення: частина I

1		вали	16		перехідний горизонт
2		розкоп (його номер і рік проведення)	17		долівка об'єкта III
3		шурф	18		сірий ґрунт із рівномірними вкрапленнями материкової глини
4		напрямок на північ	19		чорно-коричневий прошарок
5		доріжка	20		материковий наплив
6		умовний репер	21		похований ґрунт із шматками материкової глини
7		рівень сучасної поверхні	22		лес (материк)
8		дерн	23		сіра глина
9		сірий ґрунт (антропогенний шар)			
10		темно-сірий ґрунт (шар XVII-XIX ст.)			
11		намиви з валу			
12		вал			
13		сіро-коричневий ґрунт із значною кількістю кераміки			
14		темно-сіро-коричневий ґрунт			
15		чорний ґрунт (похований горизонт)			

Умовні позначення: частина II

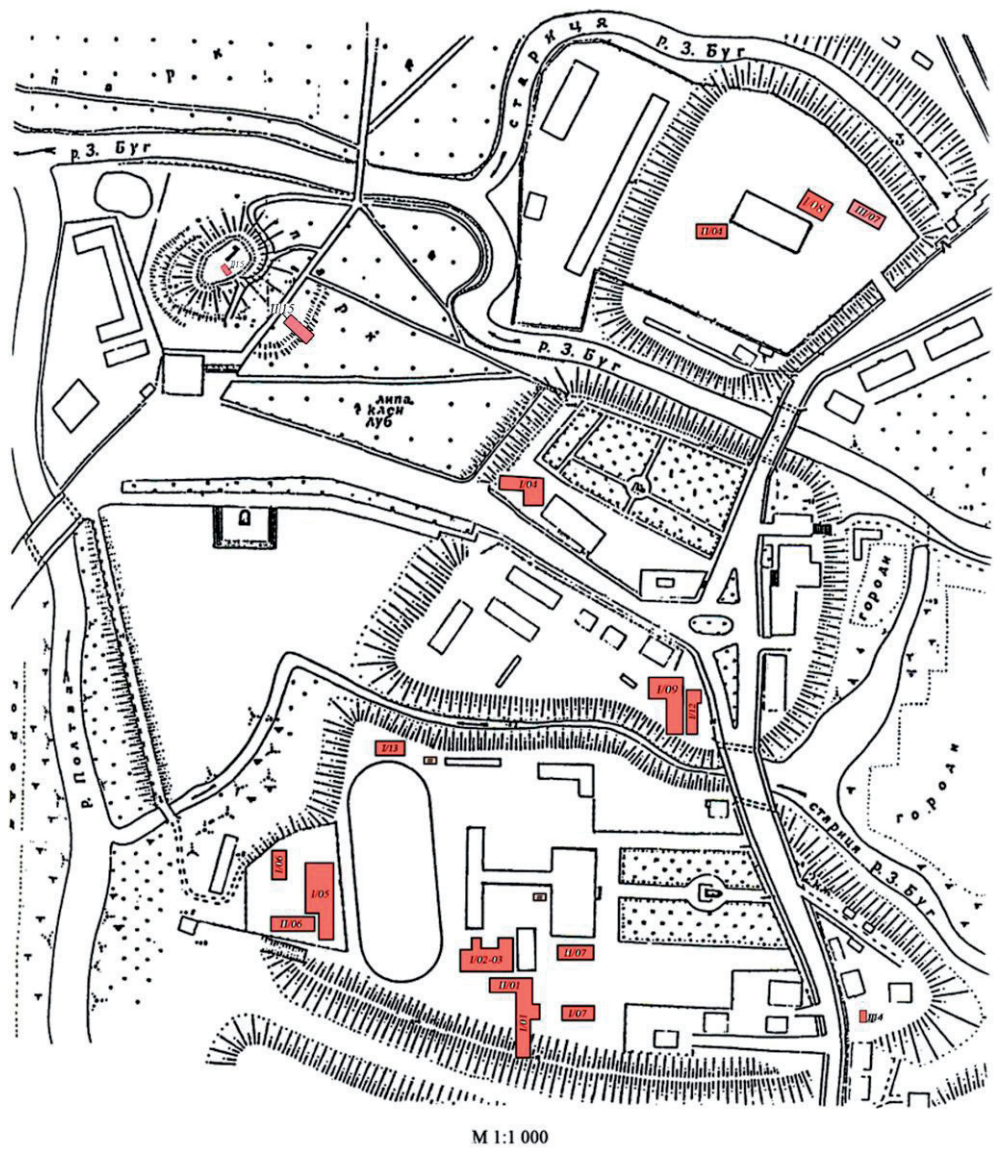

Рис. 1. Інструментальний план городища в м. Буську (За М. Филипчуком).

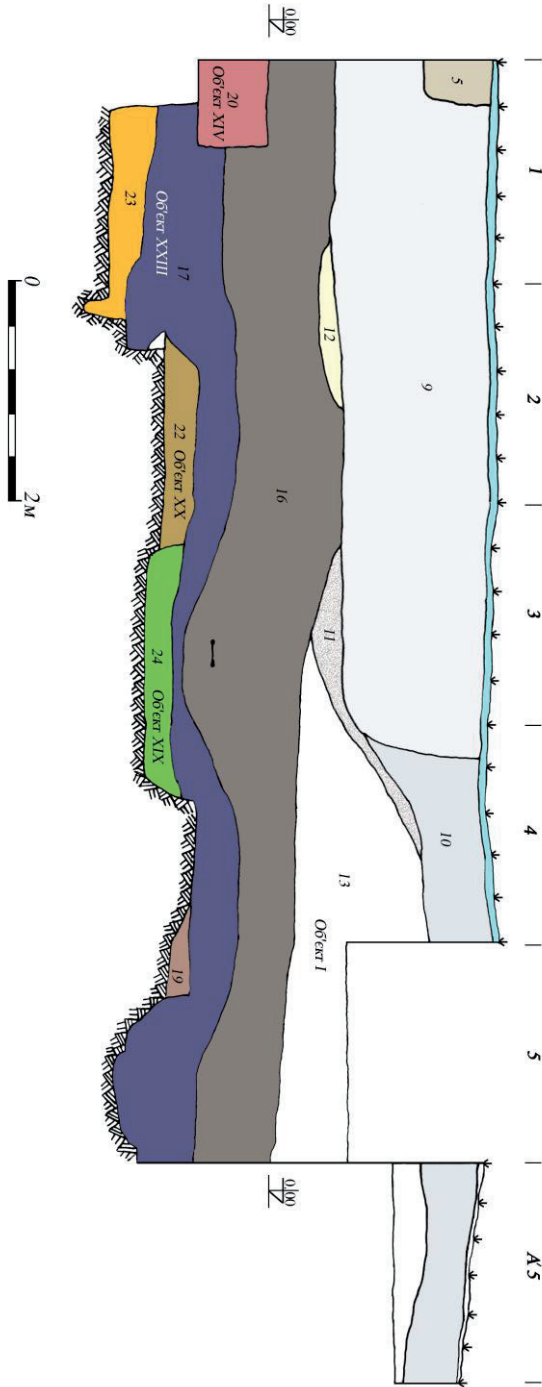

Рис. 2. Стратиграфія північної стінки розкопу I.

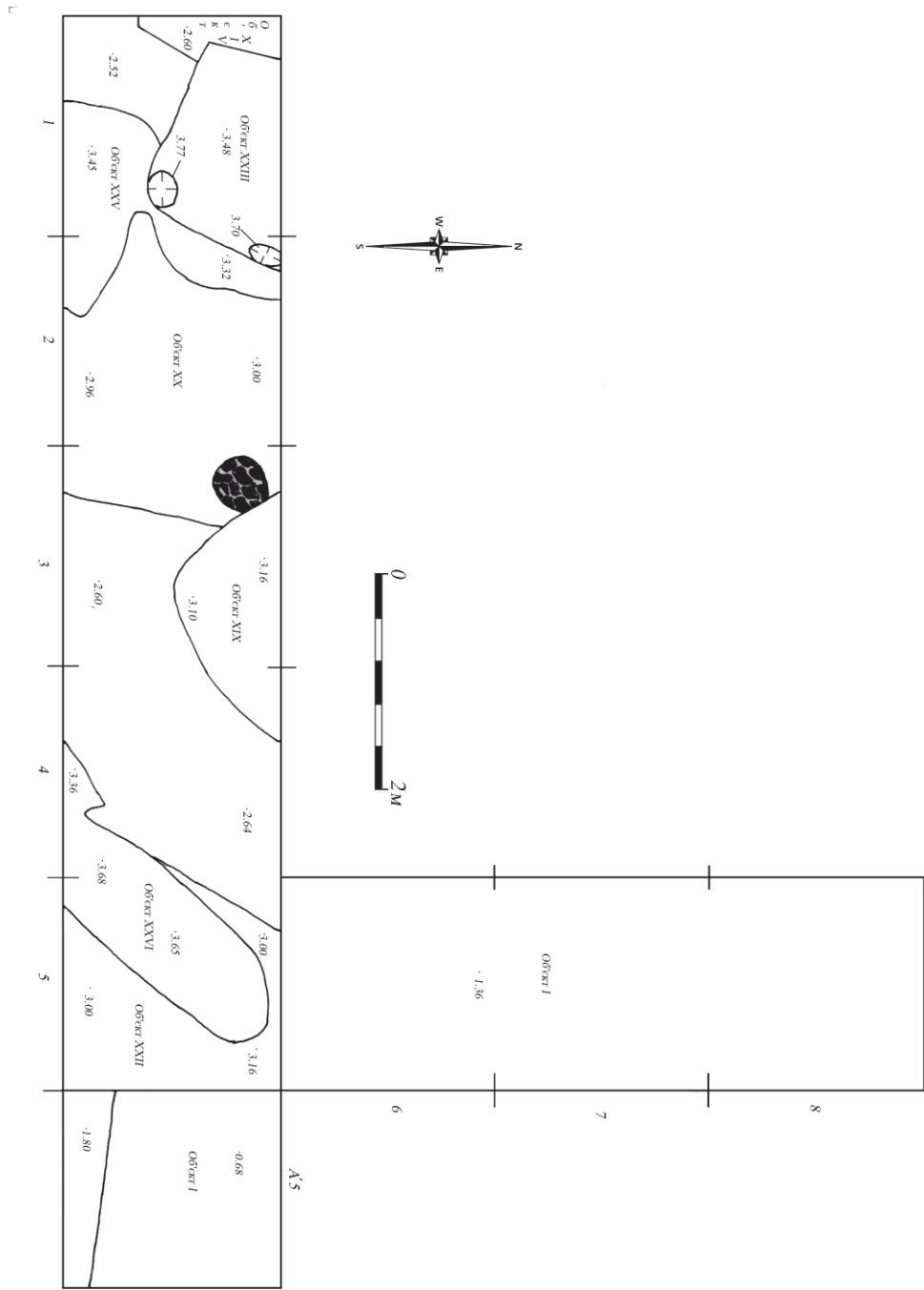

Рис. 3. Загальний план розкопу I.

Рис. 4. Наконечники стріл (болти) від арбалетів.

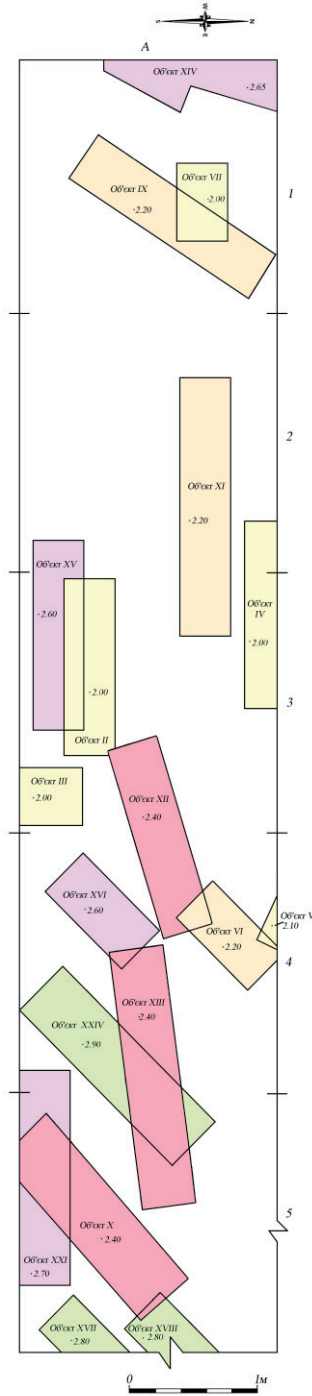

Рис. 5. Схематичний план розташування поховань у розкопі І.

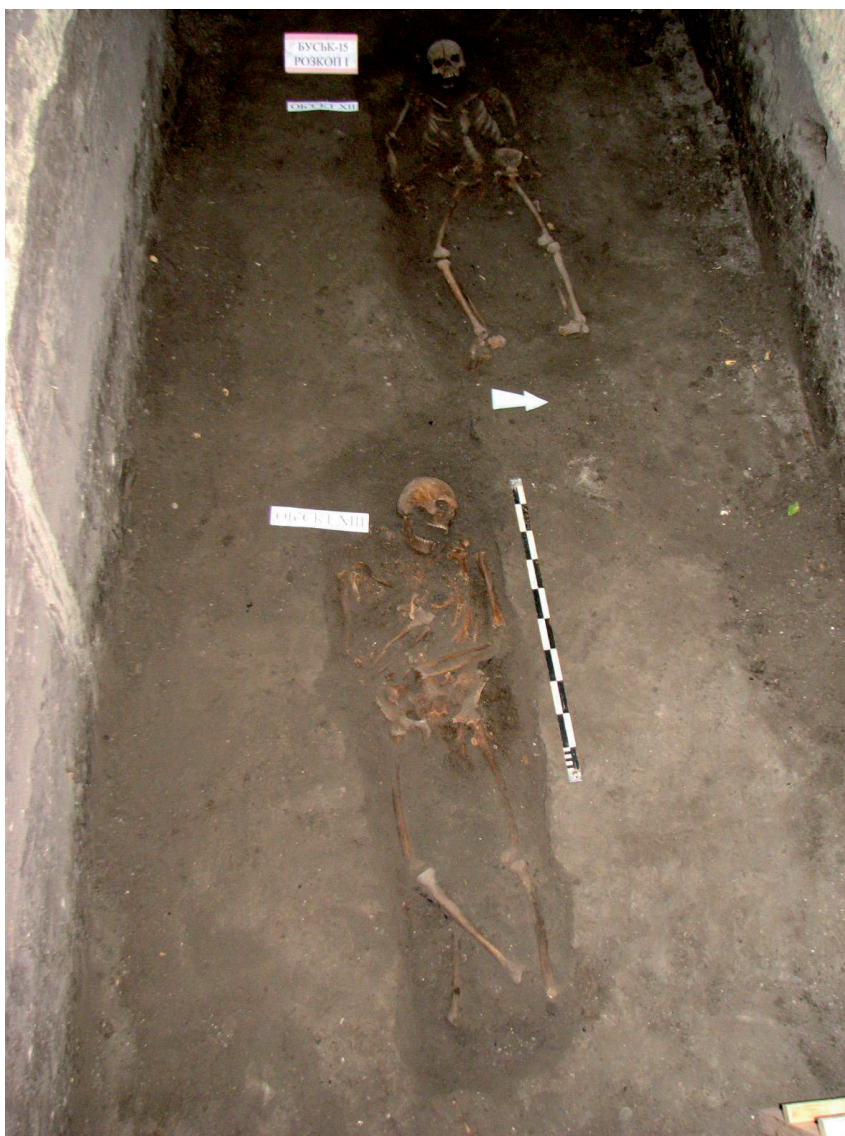

Рис. 6. Розкоп I. Вигляд зі сходу на поховання 11 і 12.

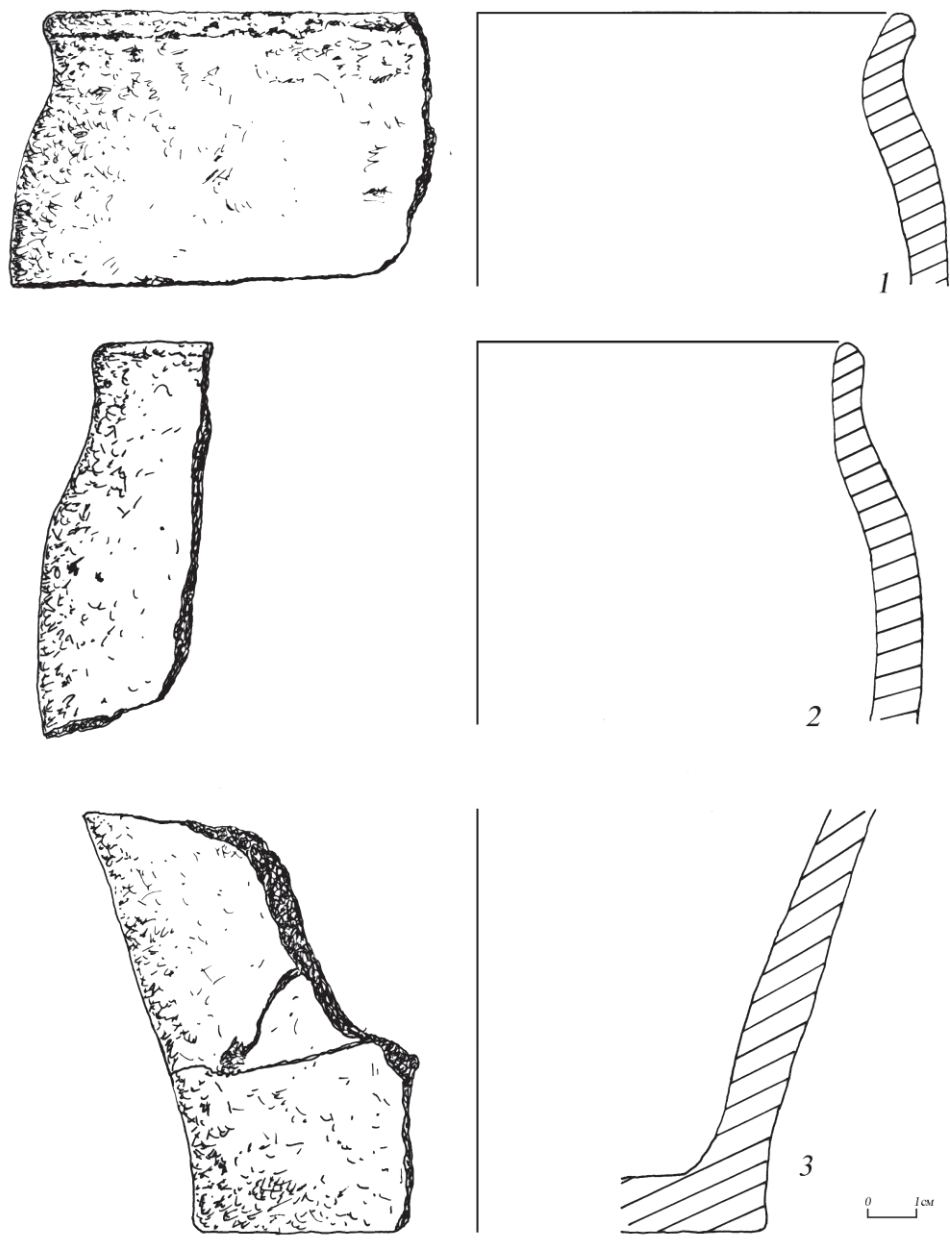

Рис. 7. Розкоп I:
1–3 – ліпна кераміка з об. XX II (in situ).

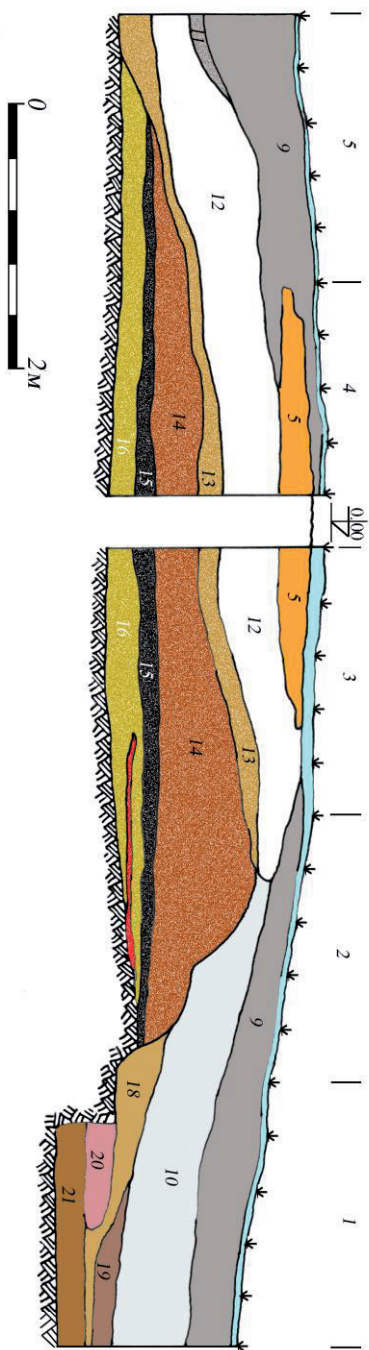

Рис. 8. Стратиграфія південно-західної стінки розкопу II.

THE RESEARCH OF BUSK ARCHEOLOGICAL EXPEDITION IN 2015

Petro Dovgan, Natalija Steblyi

Ivan Franko Lviv National University

Universytetska St. 1, Lviv, 79000, e-mail: nsteblyi@ukr.net

The materials of investigation of Busk archeological expedition in 2015 are published. Discovered remains of constructions, time of their function are described.

Key words: Busk archaeological complex, Busk, hillfort.